

the past and her contemporaries. The use of musical genres and reasons is separately investigated in the poetries by I. Drach. The author traces I. Drach's interpretation of etude and requiem – musical peculiarities are outplayed in both images and plot. It is stated, that poet maximally ruins musical images and normalities.

Key words: texts, reasons, genres, interference, etudes, variations.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2014.

УДК 821.161.2-1.09"19"

Галина БОНДАРЕНКО

к. пед. наук, доцент,
Донбаський державний педагогічний університет;

Зоя КЛИМЕНКО

ст. викладач,
Донбаський державний педагогічний університет;

Оксана СУШКО

к. філол. наук, доцент,
Донбаський державний педагогічний університет

СИЛА ДУХОВНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПОЕТИЧНИХ ПОШУКАХ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті висвітлена специфіка парадигми страждання в житті та ліриці В. Стуса. Досліджено філософський зміст художніх творів поета, зокрема проблематика одвічного пошуку людиною втраченого раю, гармонії внутрішнього світу, тема любові до України, вболівання за долю її народу.

Ключові слова: гармонія внутрішнього світу людини, страждання, духовне існування, образ України, кара, каяття.

Поезія Василя Стуса стала помітним явищем не тільки української та світової літератури, а й усїєї суспільно-культурницької сфери. Непересічний талант поета, його трагічна доля, відчайдушна боротьба в тоталітарній державі „розвиненого соціалізму” за національну незалежність, відродження духовності, історичної пам'яті, сміливі виступи автора проти облудної комуністичної ідеології викликають і до сьогодні значний інтерес до особистості Стуса. Так, упродовж останніх десятиліть творчість поета неодноразово ставала предметом дослідження у працях Н. Бернадської, М. Ільницького, В. Макарчук, Л. Плюща, Ю. Шевельова, Г. Штона, А. Шум та інших.

Наукова думка розгортається як на матеріалі біографії митця, так і на матеріалі багатого доробку – йдеться про вивчення

особливостей поетичного світу лірики, прози, епістолярної спадщини. Щодо знакових моментів у дослідженні ліричних творів В. Стуса, то слід звернутися до праці М. Ільницького, який, розглядаючи „палімпсести” поета, зазначає, що його ліричний герой “перебуває переважно у двох станах, двох часових вимірах: спогаду й чекання, минулому й майбутньому” [1, 14]. Особливе значення приділяє дослідник зіставленню Стусової поезії з шевченківською традицією, пише, що вона “кожною клітиною виростає з традицій української поезії” [1, 15]. М. Ільницький не відділяє В. Стуса від свого покоління, з яким єднає не тільки поетична образність, ускладнена метафорика, де зорово-слухові асоціації апелюють водночас до всіх почуттів людини, а й прагнення очистити поезію, історію, власну душу від неправди, фальшу, нещирості та відновити істину. Василь Стус, наголошує автор, – митець високої культури слова, а без його творчості українська література була б позбавлена цілих тематичних пластів.

Новаторська творчість письменника, у якій немає меж досконалості, уся сила поезії Стуса – у тих ідеях, які вона несе в собі, в образі автора, що постає у ній. Майстерність митця не лежить на поверхні, вона – в умінні віднайти різні смислові шари й глибоко заховані асоціативні зв’язки, символіку слова й образу. Безперечно, така традиційність не суперечить новаторству, а передбачає його. Як зазначає В. Макарчук, „його творчість [...] активно впливає на літературний процес, є його частиною” [2, 64]. Аналізуючи у статті „Від юних літ до юного змужніння” ранню лірику В. Стуса, авторка наголошує на надзвичайній вимогливості поета до своєї творчості. Автор, зазначає В. Макарчук, „линув до природи, знаходив у ній вітху й розраду”, вона „найголовніша дійова особа” його ранніх віршів, вона одухотворюється, набуває рівних з людиною прав” [2, 66]. Дослідниця органічно пов’язує з образним освоєнням природи інтимну лірику поета, внутрішній світ якого збагачений „уявою, мрією, сновидінням”, але „в інтимній ліриці уже в ранній період можна простежити еволюцію від певної сентиментальності, романтичної абстрактності до суворої стриманості, мужності” [2, 68]. Проявляється в цей період і філософське світовідчуття поета: беруть початок мотиви смерті й глибокої самотності, тривога за долю народу як „передвісник смертних конань свого віку”, усвідомлена потреба самоти, яка неодмінно пов’язується зі смутком.

Поезія Стуса – різнопланова, адже в поетичних збірках об’єднано вірші різні за стилістикою та за характером образності. Проте будучи стильово неоднорідними, ліричні твори органічно співіснують за рахунок їхньої глибокої філософської ускладненості.

Так, Л. Плющ, аналізуючи поезію „Вільготно гойдається зламана віть...”, пропонує започаткувати стусознавство, щоб зберегти дух епохи Стуса, проте щоб ця епоха не заважала бачити „суті поетичного в поеті”. Героїчний страдницький шлях митця в рад-соц-концтабірному світі не повинен відвертати увагу від Всесвіту, ним відкритого, й „поетичного космосу”, ним створеного. Автор у праці порівнює два відомі варіанти поезії „Вільготно гойдається зламана віть...”, досліджує семантику вірша, не проминаючи жодного рядка, жодної строфи. Він докладно аналізує композиційну побудову, змістовно пов’язану з ідеєю внутрішньої тотожності “макрокосмосу – лінгвокосмосу – мікрокосмосу” [3, 39].

Доречним для прочитання поетичних творів письменника з позиції їх філософської спрямованості буде й звернення до праці А. Шум, поданої у виданні збірки „Зимові дерева”. Стуса як поета в цьому критичному тексті сприйнято в ракурсі певної метафізичної статичності. Серед цікавих міркувань щодо походження і забарвлення Стусової образно-поетичної системи – думки А. Шум про „понадчасність”, яка пов’язує його через Шевченка з середньовічною поезією українців та інших народів, міркування про національне самоусвідомлення [7, 47].

У поезії та в листах В. Стуса неодноразово в різних варіаціях висловлюється думка про те, що українській культурі, самосвідомості, національному буттю завжди бракувало неперервності, розвитку. Тому інакшим презентовано його ліричного героя (ідеальним?), адже це людина внутрішньо вільна – завжди аргіогі вільна, незважаючи на обставини, всупереч їм. Уже в юності В. Стус будував у собі такий бастион власного „я”. Це дало йому можливість залишитися людиною і Поетом, перетворивши табірну дійсність на свій „Парнас”. Із цим пов’язане *незмінне* в різних життєвих ситуаціях – вірність своїй долі, небажання „переховуватися від долі”, проголошення примату Долі над Розумом: „Слава Богу, що доля вершить нами...”.

У своєму внутрішньому діалозі, у своєму русі в Голгофу-смерть, у витворенні психологічного комплексу камікадзе високої й остаточної життєвої місії Стус не знайшов, не міг знайти багато супутників, однодумців. Як і багато поетів перед ним, від Горация до Байрона й Маланюка, Стус мусив відкрити мізерність людини, що корелює з її вищністю. Поет це знає і при кожній зустрічі з людиною відкриває для себе її нові якості.

Найнижчий рівень – кадебешники, часом названі в Стуса в давній традиції народницької тюремної поезії катами („Серце стугонить катом наперекір”) – і у власному, творчому, Стусовому

поетичному оновленні: „За кожним рогом – кат зі злим острішком брів”. Та вони ледве чи можуть претендувати на те, щоб називатися людьми. Що справді болить, це „рідна чужина”. У В. Стуса ця тема стає провідною. Репертуар гнівно-наболілих закидів, обвинувачень і нищівних окреслень на адресу „ссавущих і пришелепкуватих землячків” здається безмежним: „феєричні пройди”, „байдужі баяндрасники”, „ревні раби”, „байдужі земляки”, „мала смердюча калабана, де вітер остраху гуляє”, „запах трутизни”, „душ спресованих мерзлота вічна”, „рід без’язикий”, „кубляться згвалтовані іуди”, „цвинтар душ на білім цвинтарі народу”, „німі раби, сном окриті”, „торговище совістей, радощів, душ”, „землячки-дантеси, шанталаві, недоріки” тощо. Образи такої тональності узагальнюються в образ самої України, зрадженої й зрадливої, моєї й чужої мені, божевільної „вичужілої вітчизни”, „храму, зазналого скверни”, „нестерпної рідної чужини” – України, де нема живих людей –

*Горить свіча –
А спробуй відшукай людину
На всю велику Україну... [4,43].*

Комплекс почуттів, якому короткий вислів дав І. Франко, коли заявив про свою *нелюбов* до батьківщини: „Я не люблю її з великої любові”. Бо і звідки б бралися ці прокльони, інвективи, дорікання, якби Україна не боліла кожним нервом, кожною краплею крові, кожною думкою? Єдиний можливий логічний висновок: „Пора ненависти заходить”, „потрібен янгол помсти”:

*Боже, розплати шаленої,
Боже, шаленої мсти,
Лютости всенаученної
Нам на всечас відпусти [4,72].*

Якби це було політичною програмою, можна було б сказати, що вона далеко виходить за межі легалізму гельсінкських груп. Але Стус – не політик і не вождь нації, він – людина і поет, тому широко відкритий і просто протилежним почуттям – не мститися, а прощати, не нищити, а покрити любов’ю:

*Вертай назад і, добротою хорий,
Розтань рососою димною між трав...*

І навіть:

*Процаю вас, лихі кати мої,
Процаю вас, коли вже смерти жду... [4,75].*

Щоб у тому ж вірші знову бути охопленим гнівом і вигукувати „шалій, шалій, моя ненависте”. Суть поезії В. Стуса у знайденні себе у світі шпиків, сексотів, стукачів, колочих дротів і знелюднення. Знайдення себе – це знайдення української людини. І в кінцевому підсумку знайдення в собі людини, української людини – запорука

політичних змін. Сила Стуса не тільки у знайденні й формулюванні гасел, не тільки в послідовності його чесності, але і в конфліктах його емоцій і настроїв, у тому діалозі протилежностей, яким є його поезія, і, повторюючи, – у знайденні себе в плетиві протилежностей любові й ненависті, зневаги й захоплення, віри й зневіри.

Як зазначає Д. Стус, особливу увагу В. Стус зосереджує на тематичній стороні своєї творчості. У середині шістдесятих років прямих текстових запозичень не так і багато, зате тематичне розмаїття має місце. Далі – лише розростання, поповнення тематичних площин ушир і заглиблення в психологічні мотивації ліричного героя [5, 8]. У світлі цих спостережень і міркувань цікаво ще раз поглянути на один із панівних у Стуса образів – образ України. У душі шевченківсько-романтичної традиції Україна – це рай, але рай сплюндрований. Звідси образ України протистоїть образам тюрми-Колими, доповнює їх і – через факт сплюндрованості – зливається з ними.

Для В. Стуса Україна була одним із найголовніших об'єктів осмислення. Її майбутнє пекло й тривожило поета набагато більше за власне життя. Безмежна любов до рідної землі, рідного народу примушує митця ставитися до них із найвищою мірою вимогливості, не запліщувати очей на темні сторінки минулого. Частіше Україна – конденсація історії, загальна концепція якої іде від „Історії Русів”, найімовірніше через поезію Шевченка: козацька романтика, козацька героїка, чумаки, самі постаті Шевченка й Максимовача. З історичними символами-натяками в ліриці поета поєднується пейзажний компонент:

*... в леготі-вітрі кучериться клен,
... сонях кружляє, калина цвіте.
Спасибі й на тому, що десь ви есте,
Що ревом німим задихнувся Дніпро,
Де в Нестора апокрифічне перо... [4,45].*

Але пейзаж чи історія, натяк чи настрої – образ і поняття України, як і всі провідні образи й поняття в поетичній системі Стуса здатні на семантичні зсуви. Зсуви ці можуть відбуватися від вужчого до ширшого: Україна → світ → життя (і не тільки поетове, життя загалом):

*Це все – одне прощення понадмірне –
З Вітчизною, зі світом, із життям... [4,56].*

Або від ширшого до вужчого: життя – світ – Україна. Матерія в Стуса може бути в стані застигlosti й спокою, дух – ніколи. А світобачення й себебачення – це функції духу. Стусові образи України – могили тужать, і „Дніпро далекий в низькі баси всиляє

люїт свії” – несуть у собі весь комплекс Шевченкової романтичної лірики.

Поезія Стуса, на думку Г. Штоня, непрограмова, інтенсивна – не шукає тем і мотивів. Найменшого вистачає для того, що є справжнім об’єктом Стусової творчості, бо для нього теми й мотиви – тільки виходи у внутрішній світ, у щоденник душі, у невислані листи до інших про власне внутрішнє. І чим бідніший зовнішній світ, тим більше визначатиметься й відокремлюватиметься істотне, духовне й душевне, динаміка народження психічних відрухів і рухів, багатство перевтілень думок, настроїв і почувань [див.: 6].

В. Стуса як поета неможливо відділити від свого покоління – покоління В. Симоненка, І. Драча, М. Вінграновського, І. Світличного, І. Калинця та ін. Він так само відчуває, так само прагне правди й справедливості, прагнучи далеко в космос із земними тривогами. У Стуса той же пошук нових художніх форм, нового звучання слова, та ж потреба зробити кращі її здобутки надбанням української літератури. Безкомпромісний і запальний, нетерпимий до будь-якої неправди, Стус особливо боляче сприймав спроби тоталітарного режиму витравити останні рештки духовності нашого народу. Як тільки міг, він виборював самобутність української нації, виступав проти закриття українських шкіл.

Тема любові до України, вболівання за долю її народу, тяжкий біль і туга, викликані розлукою з рідним краєм, є провідною, наскрізною темою поетичної творчості В. Стуса. Ці мотиви звучать у поезії „На колимськїм морозї калина”. У ній – невимовна туга за Україною – її повітрям, землею, небом, за рідними, друзями – всім тим, що зветься Батьківщиною. Проте туга, смуток викликані не тільки особистими переживаннями, а насамперед високими патріотичними почуттями синівської відданості, самозреченості в ім’я народу. Цим поетичним твором автор утверджує ідею безкорисливої, незрадливої, самовідданої любові до рідного краю – України. Такими пошуками й знахідками, самобутністюстилю й позначена поезія автора.

Основою художньої концепції людини В. Стуса є свідомість, спрямована на кшталтування честі та людської гідності, духовності, направлена проти принижень, безправності, отупілості в умовах занедбаності освіти, культури, народних звичаїв, мови. Національна свідомість поета повертає до „первослїду” – образів, старших за історичну людину й даних їй від народження з найдревніших часів; вони „вічно існують, продовжуючись у всіх поколіннях, і по сьогодні становлять фундамент людської душі”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ільницький М.* Палімпсести Василя Стуса: [Про творчість українського поета] / М. Ільницький // Вітчизна. – 1990. – № 3 – С. 14–16.
2. *Макарчук В.* Від юних літ до юного змужніння: рання лірика Василя Стуса / В. Макарчук // Слово і час. – 1992. – № 8 – С. 64–71.
3. *Плющ Л.* Вільно гойдається зламана віть...: [Про вірш В.Стуса] / Л. Плющ // Слово і час. – 1991. – № 11 – С. 38–47.
4. *Стус В.* Золотокоса красуня: вірші / упоряд. Д. Стус / В. Стус. – К. : Слово і час, 1992. – 48 с.
5. *Стус Д. В.* Життя і творчість Василя Стуса / Д. В. Стус. – К. : МП „Фотовідеосервіс”, 1992. – 87 с.
6. *Штонь Г.* „Народе мій, до тебе я ще верну!”: [Про В. Стуса] / Г. Штонь // Уряд. Кур’єр. – 1998. – 6 січня (№ 4).
7. *Шум А.* Образно-поетичне забарвлення збірки В.Стуса „Зимові дерева” / А. Шум // Література і мистецтво. – 1985. – № 3. – С. 47–50.

АННОТАЦІЯ

Галина Бондаренко, Зоя Клименко. Сила духовности украинского народа в поэтических поисках Василия Стуса

В статье уделяется внимание вопросу раскрытия неизвестных страниц жизни и творчества украинского поэта Василия Стуса. Главное место в его поэтическом творчестве занимает парадигма страдания, что имеет общечеловеческое философское содержание – вечный поиск человеком утерянного рая, гармонии внутреннего мира. Ведущей темой творчества поэта является тема любви к Украине, переживание за судьбу её народа, боль и тоска за родимой стороной.

Ключевые слова: гармония внутреннего мира человека, страдания, духовное существование, образ Украины, наказание, раскаяние.

ABSTRACT

Galyna Bondarenko, Zoya Klimenko, Oksana Sushko. The power of spirituality of ukrainian folk in Vasyl Stus's poetic searches

Much attention is devoted to the question of the unknown aspects of life and creative work of Ukrainian poet Vasyl Stus is spared in the article, the problem of existancia, suffering is examined in particular. The authors of the article state, that like many poets before him – from Horace and Byron to Malanyuk – Stus had to open a misery of man, which correlates with its superiority. Due to authors' conclusion, the poet knows it, and at every meeting with a man discovers her new value. An operational place in the poetics of V. Stus occupies paradigm of suffering which finds out the national, philosophical maintenance – eternal sear of its people, pain, suffering after a native land bu the man of the lost paradise, harmony of the internal world. The leading theme of creation of poet is a theme of love to Ukraine, experiencing for the fate. The basis of the artistic conception of human consciousness by V. Stus is aimed at „kshaltuvannya” (self-cultivation), honor and dignity, spirituality, directed against humiliation, injustice. Poet builds his conception in terms of education, culture, folk customs and language. The national consciousness of the poet returns to the archetypes – images older than the man, given him since the birth from the most ancient times.

Key words: harmony of the internal world of man, suffering, spiritual existence, image of Ukraine, punishment, repentance.

Стаття надійшла до редколегії 02.03.2014.

УДК 811.161.2: 81'23:821.161.2

Христина БУКАТЧУК

аспірантка,
ДВНЗ „Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника”

ПСИХОФІЗИЧНІ СТАНИ ХУДОЖНЬОГО СУБ'ЄКТА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

У статті розглянуто деякі лінгвістичні аспекти психофізичних станів художнього суб'єкта в поезії Василя Стуса, описано явище психологічної проекції глибинного світу людини у площину художнього слова; проаналізовано механізми невротичного захисту людини у світлі лінгвостилістичних категорій; окреслено базові ідіостильові концепти психофізичних станів художнього суб'єкта в поетичних текстах автора.

Ключові слова: лінгвостилістичні засоби вираження, психофізичні стани художнього суб'єкта, механізми невротичного захисту, ідіостильові концепти.

У сучасні лінгвістичній науці важливе місце посідає дослідження мовної особистості. Такий аспект науки про мову значно розширює та поглиблює знання про мовну свідомість, виводить філологічну науку на рівень синтезу з психологією, лінгвопсихологією, психолінгвістикою, культурологією тощо. Аналіз особливостей мовної особистості в писемному художньому тексті експлікує ряд цікавих і нерозв'язаних до цього часу лінгвістичних та лінгвопсихологічних проблем, які акумулюються навколо свідомих та підсвідомих чинників і формують мовленнєво-когнітивний апарат мовця. Однією з таких проблем є потреба визначити й описати лінгвостилістичні засоби вираження психофізичних станів людини в художньому тексті, оскільки вони є безпосередніми ілюстрантами внутрішніх глибинних процесів мовного компонента підсвідомості. Дослідження, проведене під цим кутом зору, не тільки дасть можливість розвинути лінгвістичний аналіз творів красного письменства у площину лінгвопсихологічних категорій, а також дасть можливість з'ясувати специфічні риси ідіостильової мовної концептосфери того чи іншого письменника.